

ALMANYA'DA CAMİLERİN FİNANSMANI VE CAMİ VERGİSİ TARTIŞMALARI

ZELİHA ELİAÇIK

SETA | ANALİZ

ŞUBAT 2019 · SAYI 271

ALMANYA'DA CAMİLERİN FİNANSMANI VE CAMİ VERGİSİ TARTIŞMALARI

ZELİHA ELİAÇIK

COPYRIGHT © 2019

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-605-7544-25-4

Uygulama: Hasan Suat Olgun

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
CAMİ VERGİSİ MESELESİ NEDEN GÜNDEME GELDİ VE NE ANLAM İFADE EDİYOR?	8
ALMANYA'DAKİ CAMİLER KENDİLERİNİ NASIL FİNANSE EDİYOR?	10
CAMİ VERGİSİ TEKLİFİNE TEPKİLER NE OLDU?	13
CAMİ VERGİSİNİN UYGULANMASI NE KADAR GERÇEKÇİ?	14
SONUÇ	15

YAZAR HAKKINDA

Zeliha Eliaçık

İlk, orta ve lise eğitimini Türkiye’de tamamladıktan sonra Almanya’da yabancı öğrenciler için üniversiteye hazırlık okulu “Studienkolleg”i birincilikle bitirdi. Ruhr Bochum Üniversitesi’nde Oryantalistik (Şarkiyat) ve Siyaset Bilimi bölümlerinden mezun olan Zeliha Eliaçık, “İsrail Devletinin Kuruluşundan Günümüze Yemen Yahudilerinin Sosyal ve Hukuki Statüleri” isimli saha çalışmasıyla aynı üniversitede yüksek lisansını tamamladı. Alman Akademik Değişim Servisi’nin (DAAD) burs ve teşvikleriyle Suriye, Yemen ve Ürdün’de beş yıl süreyle alan çalışmalarında ve akademik görevlerde bulundu. Son olarak Alman-Ürdün Üniversitesi’nde öğretim görevlisi ve kültür işleri sorumlusu olarak çalıştı. Eliaçık ağırlıklı olarak şarkiyat (oryantalistik), Müslüman ve Avrupa toplumlarında azınlıklar, ırkçılık ve Almanya’nın İslam siyaseti alanlarında çalışmalar yapmaktadır. SETA İstanbul Avrupa Araştırmaları Direktörlüğü’nde araştırmacı olarak görev yapan Zeliha Eliaçık Almanca, İngilizce ve Arapça bilmektedir.

ÖZET

Analiz Almanya'da son dönemde tartışılan camilerin finansmanı sorunu ile cami ve cemaatlerin köken ülkeyle bağlarının koparılmasına yönelik tartışmaları ele almaktadır.

Almanya'nın İslam'ın kurumsallaşması ve kontrolü noktasında son dönemde ciddi adımlar attığı görülmektedir.

2018'in Aralık ayında İslam'ı yeniden tanımlamak hedefiyle toplanan Alman İslam Konferansı'nın gündem maddelerinden birisi de Almanya'da bulunan camilerin finansmanı meselesiydi. Köken ülkelerden sağlanan finansman ve personel desteğinin bu ülkelerin doğrudan Almanya'daki Müslüman cemaatler üzerinde siyasi bir etki oluşturma çabası şeklinde yorumlanması sonucu bu yardımlar giderek bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Müslüman dini cemaatlerin personel (imam) ve kaynak ihtiyaçlarını karşılarken kaynak ülkelerden geldiği iddia edilen yardımların kesilmesine ve Müslüman camilerin Almanya içinde kendi kendini finanse etmesine yönelik çözüm arayışına girilmiştir. Bu çerçevede muhtemel bir çözüm olarak "cami vergisi" teklifi öne sürülmüştür.

Bu çalışma Almanya'da son dönemde tartışılan camilerin finansmanı sorunu ile cami ve cemaatlerin köken ülkeyle bağlarının koparılmasına yönelik tartışmaları ele almaktadır. Bir taraftan Almanya'da bulunan camilerin halihazırda nasıl finanse edildikleri, cami vergisi tartışmalarının çıkış nedeni ve buna gösterilen tepkilerin ne olduğu sorularına cevap aranırken diğer taraftan da cami vergisinin uygulanabilirliği ve Müslüman cemaatlerin kurumsallaşmasının geleceği tartışılmaktadır.

GİRİŞ

2018'in Aralık ayında İslam'ı yeniden tanımlamak hedefiyle toplanan Alman İslam Konferansı'nın diğer bir gündem maddesi de Almanya'da bulunan camilerin finansmanı meselesiydi.¹ Köken ülkelerden sağlanan finansman ve personel desteğinin bu ülkelerin doğrudan Almanya'daki Müslüman cemaatler üzerinde siyasi bir etki oluşturma çabası şeklinde yorumlanması sonucu bu yardımlar giderek bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Müslüman cemaatlerin personel (imam) ve kaynak ihtiyaçlarını karşılarken kaynak ülkelerden geldiği iddia edilen yardımların kesilmesine ve Müslüman camilerin Almanya içinde kendi kendini finanse etmesine yönelik çözüm arayışına girildi. Bu çerçevede muhtemel bir çözüm olarak "cami vergisi" teklifi öne sürülmüştür. Cami vergisi Alman Anayasası gereği sadece kamusal bir tüzel kişilik olarak "dini cemaat" statüsü elde edebilmiş Müslüman cemaatlerce toplanabileceği için İslam'ın kurumsallaşması ve hukuki olarak Almanya'ya entegre edilmesi çerçevesinde değerlendirilmek-

1. Zeliha Eliacıık, "Bir Siyasi Proje Olarak Alman İslamı", Anadolu Ajansı, 11 Ekim 2018.

tedir. Öte yandan İslam'ın değerler dünyasının yapısal olarak Avrupa'nın kendi varlık dünyasının ve tarihi geçmişinin bir parçası olan kilise ve Hristiyanlık geleneğinden ciddi farklılıklar göstermesi İslam'ın Almanya'da hukuki olarak kurumsallaşması yönünde ciddi sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra "Alman İslamı" oluşturma projesi bağlamında Müslümanların yıllardır hem manevi hem de kurumsal olarak köken ülkeyle kurdukları bağ ve ilişkinin finansman ve imam desteği de dahil olmak üzere ciddi bir problem olarak algılanmaya başlandığı görülmektedir.

Bu çalışma Almanya'da son dönemde tartışılan camilerin finansmanı sorunu ile cami ve cemaatlerin köken ülkeyle bağlarının koparılmasına yönelik tartışmaları ele almaktadır. Almanya'da bulunan camilerin halihazırda nasıl finanse edildikleri, cami vergisi tartışmalarının çıkış nedeninin ve buna gösterilen tepkilerin ne olduğu sorularına cevap aranırken son bölümde ise cami vergisinin uygulanabilirliği ve Müslüman cemaatlerin kurumsallaşmasının geleceği tartışılmaktadır.

CAMI VERGİSİ MESELESİ NEDEN GÜNDEME GELDİ VE NE ANLAM İFADE EDİYOR?

Camilerin finansmanı ve imamların eğitimi meselesi Alman İslam Konferansı'ndan sonra daha somut biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Almanya'da bir kiliseye kayıtlı kişilerin aylık gelirlerinden kesilmek suretiyle devlet tarafından toplanan kilise vergisinden ilhamla camilerin de bu yolla finanse edilebileceği ve böylelikle camilerin köken ülkeden daha "bağımsız" hareket edebileceği öne sürülmektedir. Ancak bu verginin uygulanabilmesi için öncelikle Müslüman

cemaatlerin kamusal tüzel bir kişilik olarak “dini cemaat” statüsüne kavuşması gerekmektedir. Şu an Almanya’da Ahmediye cemaati hariç hiçbir Müslüman cemaat daha önce başvurmasına rağmen anayasal şartları yerine getirmedikleri gerekçesiyle “dini cemaat statüsü” elde edememiştir. Örneğin DİTİB 1987’de dini cemaat statüsü kazanmak için başvuruda bulunmuş ancak bu başvuru bürokratik süreçlerde takılı kalmış ve bir sonuç alınamamıştır.²

Kamu tüzel kişiliği açısından bu statüyü kazanmak hem hukuki hem de toplumsal açıdan resmi bir kabul anlamına geleceği için büyük önem taşımaktadır ve sembolik değeri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu tüzel kimliğe sahip dini cemaatler üyelerinden vergi toplama hakkına sahiptir. Ayrıca böylesi bir statünün getirdiği vergilerden muaf olma ve devletten teşvik alma gibi bazı ciddi avantajlar bulunmaktadır. Hukuki ve toplumsal tanınırlığın ve kabulün anayasal olarak dini cemaat statüsü kazanmak dışında başka formları da mevcuttur. Nitekim pek çok eyalette devlet ve cemaatler arasında imzalanan anlaşmalarla İslam dersleri veya bazı sosyal projelerin yürütülmesinde Müslüman cemaat ve dernekler muhatap olarak kabul edilmektedir. Ancak Müslümanların Almanya’da giderek kamu düzeninin ve sosyal hayatın bir parçası haline gelmeleri camilerin organizasyonu, din dersleri vb. meselelerin çözümünde Alman tarafını kurumsal olarak tek bir muhatap bulma arayışına itmiştir. Son dönemde bu konuda taleplerin daha yüksek sesle dillendirildiği görülmektedir. Buna karşın dini cemaat statüsü kazanma noktasında Müslümanların öteden beri talepleri bulunsa da cami vergisi uygulanması talebi Müslümanlarca değil Alman İçişleri Bakanlığı, siyasetçiler ve bazı Müslüman kökenli seküler aktörler tarafından

daha ziyade cemaatlerin kontrolü bağlamında gündeme getirilmiştir.

Camilerin finansmanı ve imamların eğitimi meselesi Alman İslam Konferansı’ndan sonra daha somut biçimde tartışılmaya başlanmıştır.

Alman İslamı tartışmasında olduğu gibi cami vergisi tartışmalarında da Alman devleti, siyaseti ve medyası tarafından dillendirilen argümanlara bakıldığında bu meselenin devlet güvenliği, radikalizmle ve terörle mücadele ve göçmen Müslümanların kültürel olarak “entegrasyonları” bağlamında ele alındığı görülmektedir. Nitekim II. Alman İslam Konferansı’nda Müslüman cemaatlerin İslamofobi ve ırkçılıkla mücadele maddesini gündeme alma teklifi İçişleri Bakanlığı tarafından reddedilirken buna mukabil radikalizmle mücadele ve güvenlik hususları özellikle vurgulanmıştır.³ Bu dönemde İçişleri Bakanı Hans-Peter Friedrich Müslüman cemaatlerle Radikalizmi Önleme Zirvesi’nde bir araya gelmiştir. Bu zirve sonrası Müslüman cemaat temsilcileri Friedrich’in “Biz artık terörizm ve radikallikle mücadeleye başlıyoruz” şeklindeki açıklaması üzerine Müslümanların potansiyel teröristler olarak yaftalanması ve İslam ile terörizmin sürekli aynı bağlamda ele alınmasından duydukları tepkiyi dile getirmişlerdir.⁴ Bu çerçevede özellikle radikalizmle mücadele ve Müslüman göçmenlerin kültürel entegrasyonu için Alman İslamı’nın geliştirilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmaktadır. Bu amaca yönelik Müslümanların köken ülkeyle kurumsal ve manevi her

2. Riem Spielhaus ve Martin Herzoh, *Die Rechtliche Anerkennung Islams in Deutschland*, (Friedrich Ebert Stiftung-Berlin Forum, Berlin: 2015), s. 17-18.

3. Zeliha Eliaçık, “5 Soru: IV. İslam Konferansı ve Alman İslamı”, SETA, 2 Aralık 2018, www.setav.org/5-soru-iv-islam-konferansi-ve-alman-islami, (Erişim tarihi: 25 Şubat 2019).

4. “Wir nehmen den Kampf auf”, Deutschlandradio, 24 Haziran 2011, www.deutschlandradio.de/wir-nehmen-den-kampf-auf.331.de.html?dram:article_id=204232, (Erişim tarihi: 3 Ocak 2019).

türlü bağının ve ilişkilerin koparılmasının elzem olduğu görüşünün Alman kamuoyunda güç kazandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle meselenin sadece imamların ve Müslüman cemaatlerin dini ve sosyal hizmet projelerinin finansmanını kendi kendilerine sağlamaları gibi teknik bir konu olmadığı anlaşılmaktadır. Vergi konusu tartışılırken bu cemaatlerin ve camilerin “bağımsızlaşmasından” söz edilmesi de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim tartışmalarda Almanya’da yaşayan 5 milyona yakın Müslüman arasında en büyük grubu oluşturan Türklerin ve yine Almanya’daki en büyük ve en eski organizasyon olan DİTİB’in hedef alındığı görülmektedir. Bu noktada özellikle dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise cami vergisi ve benzeri uygulamalarla bertaraf edilmesi planlanan “camilerin yurt dışından finanse edildiği” iddiasının gerçeklerle uyuşmadığının bizzat Alman devletinin resmi raporlarında ortaya konduğu gerçeğidir.

ALMANYA'DAKİ CAMİLER KENDİLERİNİ NASIL FİNANSE EDİYOR?

Almanya’da 1970’li yıllarda sayısı artmaya başlayan camiler dernek yasasına göre mahalle ve şehir düzeyinde organize olmuş dernek yapılarıdır. Bunlardan bir kısmı eyalet ve federal düzeydeki büyük İslami çatı kuruluşlarına⁵ üye olarak faaliyetlerini sürdürürken büyük bir kısmı da bağımsız şekilde faaliyet göstermektedir. Alman Meclisince hazırlanan bir bilirkişi raporuna göre Almanya’da yaklaşık 2 bin 600 ila 2 bin 700 arasında cami veya cami derneği bulunmaktadır. Almanya’da yaşayan Müslümanların sadece yüzde 15 ila 30’u cami derneklerinde temsil edilmekte-

5. Bu çatı kuruluşlar şunlardır: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Federal Almanya Cumhuriyeti için İslam Konseyi Tescilli Derneği (IRD), İslami Kültür Merkezleri Birliği Tescilli Derneği (VIKZ), Almanya’daki Müslümanların Merkez Konseyi (ZMD).

dir.⁶ Camilerin finansmanından bahsedildiğinde, cami mekanının temini, görev yapan imamların maaşlarının ödenmesi ve cami derneklerince yürütülen projelerin maliyetlerinin kastedildiğini belirtmek gerekmektedir.

Alman Meclisine danışmanlık yapan Bilim Kurulunun hazırladığı bilirkişi raporuna göre Almanya’da mevcut camilerin finans kaynaklarının ne olduğuna dair bilimsel ve güvenilir bir kaynak bulunmamaktadır. Zira Alman Anayasası’na göre dini cemaat ve derneklerin hukuki soruşturmalar ve vergi dairesinin bu yöndeki hususi talebi hariç finans kaynaklarını ibraz etme zorunluluğu yoktur. Öte yandan camilerin kısıtlı olarak topladıkları dernek üye aidatları ve büyük oranda da cami cemaati tarafından verilen zekat ve sadakalar üzerinden kendilerini finanse ettikleri de bilinmektedir. Alman devletin kamu yararına çalışan derneklere verdiği sübvansiyonlardan da çoğu henüz bu statüyü elde edemeyen Müslüman cami dernekleri yararlanamamaktadır. Alman devleti cami ve cami derneklerinin yürüttüğü faaliyetlere maddi olarak teşvik vermemekte, yalnızca proje bazlı maddi destek sunmaktadır.

Almanya’da din-devlet ilişkileri kilise ve devlet ayırımına dayanan seküler bir devlet modeli baz alınarak düzenlense de diğer pek çok Avrupa ülkesinden farklı olarak burada devlet dine karşı dışlayıcı değildir ve din sadece özel hayata hapsedilmemiştir. Devlet dine karşı iyi niyetli bir tutum içindedir ve ilişkilerde dışlama değil “iş birliği” ön plana çıkmaktadır. Alman Anayasası’nın 4. maddesinin 3. paragrafı ve 33. maddesinin 3. paragrafı ve yine 3. maddesinin 33. ve 140. maddeleri gereği devlet tüm dini cemaatlere eşit mesafede durma ve tarafsızlıkla yükümlüdür.

6. “Finanzierung der Moscheen bzw. “Moscheenvereine”, Alman Meclisi-Bilirkişi Raporu, 7 Mayıs 2018, www.bundestag.de/blob/561164/a2d2edb637da4a8386d9f70aa7ec99d3/wd-10-028-18-pdf-data.pdf, (Erişim tarihi: 1 Ocak 2019).

Yine Anayasa'nın 137. maddesinin 2. ve 3. paragrafları gereği devlet hiçbir dini inancın içeriği, pratiği ve organizasyonuna karışamaz. Bunun yanı sıra Anayasa'nın 3. maddesinin 1. paragrafına göre hiçbir dini gruba ve inanca ayrıcalıklı davranamaz. Ancak Anayasa'nın ilgili maddeleri gereği Weimar Cumhuriyeti döneminde var olan dini cemaatler doğrudan kamusal tüzel bir kişilik statüsüne sahiptir. Kiliselerin bu özel durumlarının haricinde bu statü diğer dini cemaatlere ancak başvuru üzerine ve gerekli şartları taşımaları durumunda verilebilir. Burada ön plana çıkan temel şart ise dini cemaatlerin üye sayısı ile kısa vadeli değil uzun vadede de var olabileceğini kanıtlayabilmesidir.⁷ Ayrıca dini cemaat statüsü almak için başvuran bir cemaatin en az 30 yıl Almanya'da bulunuyor olması gerekmektedir. Ancak İslam'ın kurumsallıktan uzak yapısı gereği Müslüman cemaat ve camilerin kilise gibi bir kayıtlı üye yapısı ve profili bulunmamaktadır. Bu nedenle pek çok Müslüman cemaat bu şartı taşımadığı için kamusal tüzel kişilik olarak dini cemaat statüsünü kazanamamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin 2015'te aldığı bir karar gereği sabit bir üye profili ve süreklilik şartlarına ilave olarak dini cemaatlerin anayasal prensiplere sadık kalması ve hukuka bağlılığı koşulu getirilmiştir. Burada Anayasa'ya sadakat veya bağlılığın tanımlanmayan ve sınırları çizilmemiş kavramlar oluşu meseleyi daha da karmaşık hale getirmektedir.

Devlet ve kilise arasında imzalanan anlaşmalar sonucunda devlet, kiliselere sekülerleşme sonucu kaybedilen mülk ve iktidarın karşılığında istisnai olarak "Staatsleitungen" adında bir nevi tazminat sayılabilecek ödemelerde bulunmaktadır. Ayrıca pek çok papaz ve rahibin maaşı da bazı eyaletlerde devletin bu ek ödeme-

leri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Kilise ve devlet arasında imzalanan anlaşmalar sonucu kilise ve Vatikan'a ciddi ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin Bayern eyaleti ve Vatikan arasında 1924'te son düzenlemesi yapılan Konkordanz anlaşması gereği Papa'nın Bayern'deki üniversitelerde sadece teoloji fakülteleri değil pedagoji ve felsefe kürsülerinde ders verecek profesörlerin atanmasında da söz hakkı bulunmaktadır.⁸ Bunun yanı sıra Yahudi soykırımından (holokost) doğan tarihi sorumluluk gereği Yahudi cemaatine de benzer ödemeler yapılmaktadır.⁹ Ayrıca Berlin Senatosu ve Yahudi cemaati arasında 2000'de imzalanan özel bir anlaşmayla cemaati korumak için İsrail'den gelen güvenlik güçlerinin finansmanını devlet üstlenmiştir.¹⁰

Cami ve derneklerin yurt dışından finanse edildiğine dair yürütülen tartışmalara rağmen bu yönde hiçbir sistematik bilgi ve verinin olmadığı 2016'da Meclise sunulan raporla kaydedilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Alman devleti Anayasa'ya göre hiçbir dini cemaate yardıma ve teşvik vermeye mecbur değildir ancak toplumsal yarar gördüğü konularda bu kuruluşları destekleme yetkisi vardır. Nitekim Almanya'da devlet-dini cemaatler iş birliği modelinin bir so-

8. Von Carola Sonnet, "Dein Prof komme", Spiegel Online, www.spiegel.de/lebenundlernen/uni/missionare-auf-dem-campus-dein-prof-komme-a-667953-2.html, (Erişim tarihi: 19 Şubat 2019); "Freistaat ändert nichts am Konkordat", Nordbayern, www.nordbayern.de/region/freistaat-andert-nichts-am-konkordat-1.2735955, (Erişim tarihi: 19 Şubat 2019).

9. "Was man beim Thema Moscheensteuer wissen sollte", MDR Aktuell, www.mdr.de/nachrichten/politik/inland/moschee-steuer-fragen-antworten-100.html#sprung3, (Erişim tarihi: 3 Ocak 2019).

10. "Sicherheitskräfte aus Israel für die Jüdische Gemeinde", www.tagesspiegel.de/berlin/sicherheitskraefte-aus-israel-fuer-die-juedische-gemeinde/128182.html, (Erişim tarihi: 3 Ocak 2019).

7. Dietmar Molthagen, *Die Finanzierung Muslimischer Organisationen in Deutschland*, (Friedrich Ebert Stiftung-Berlin Forum, Berlin: 2018), s. 19.

nucu olarak kiliseler sağlık ve eğitim alanında pek çok hizmetin taşıyıcısıdır ve bu bağlamda yürütülen projelerde devletten sübvansiyonlar da almaktadırlar.¹¹

Cami ve derneklerin yurt dışından finanse edildiğine dair yürütülen tartışmalara rağmen bu yönde hiçbir sistematik bilgi ve verinin olmadığı 2016'da Meclise sunulan "Camilerin Yurt Dışı Finansmanı" başlıklı raporda kaydedilmiştir. Camilerin yurt dışı finans desteği tartışmalarında Suudi Arabistan ve İran'ın yanı sıra en çok Türkiye'nin ve Diyanet İşlerine Başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren DİTİB'in hedef alındığı görülmektedir. DİTİB Türk ve Müslüman göçmenlerin ibadetlerini yapabilmelerini sağlamak amacıyla beş yıl süreyle Almanya'ya imam ve din ateşesi göndermektedir. Ülkeye gelmeden önce Goethe Enstitüsü'nün de yardımıyla verilen kısa dönemli kurslarla bu göreve hazırlansalar da bu eğitimlerin Alman toplumunun kültürel yapısını, burada yaşayan gençlerin zihin ve inanç dünyasını anlamada ve ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kaldığı görülmektedir. Müslüman cemaatler bu sorunları aşmak için uzun süredir imamların Almanya'da eğitilmesi doğrultusunda çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Örneğin İslami Kültür Merkezleri Birliği üç yıllık bir teoloji seminer programıyla kendi imamlarını eğitmektedir. Bunun yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2006'dan beri yurt dışında yaşayan Türklerin dini, sosyal ve kültürel konularda ihtiyaç duyduğu hizmet alanlarında görev alacak kişilerin yetiştirilmesi amacıyla "Uluslararası İslam İlahiyat Programı" ile yurt dışında yaşayan gençlere Türkiye'de ilahiyat öğrenimi imkanı sağlanmaktadır.¹² Bu

noktada Katolik ve Protestan din görevlilerinin de teoloji bölümlerini bitirdikten sonra kiliselerin kendi organize ettikleri teoloji-uygulama seminerlerinde görevlerine hazırlandığını belirtmek gerekmektedir. Zira Alman devletinin cemaatlerin dini görevlilerini nasıl eğiteceğine müdahale yetkisi bulunmamaktadır.

Bilim Kurulunun raporunda da belirtildiği gibi Almanya'da bulunan camilerin ana para kaynaklarının yurt dışı veya köken ülkeden gelen yardımlar olduğu iddiası doğru değildir. Bunun yanı sıra köken ülkelerden verilen desteğin bu camileri siyasi olarak etkileme ve yönetme anlamına gelmeyeceğinin Alman hükümeti tarafından Meclis raporunda açıkça dile getirilmesine rağmen üst düzey siyasetçilerin Türkiye'nin bu camileri yönlendirdiği ve yönettiği iddiaları ve yurt dışı finansman sorununun neredeyse sadece Türkiye özelinde tartışılması dikkat çekicidir.¹³ Ayrıca Almanya'da ciddi oranda yurt dışından getirilen papaz ve rahibin istihdam edildiği bilinmektedir. İstatistiklere göre Almanya'da yetişen rahiplerin sayısındaki radikal düşüş nedeniyle ülkede 2017 itibarıyla toplam 2 bin 483 yabancı rahip görev yapmaktadır.¹⁴ Konuyla ilgili yapılan alan çalışmaları, bu rahiplerin Alman dili ve kültür açısından hazırlıksız ve gerekli kalifiye şartları taşımadan bağlı oldukları piskoposluk tarafından Almanya'ya gönderildiklerini ortaya koymaktadır. Almanya'da yabancı rahip eksikliğini kapatmak için özellikle Hindistan (yüzde 29,5) ve Polonya'dan (yüzde 25,9) getirilen din adamlarının ne dil ne de kültür açısından bir problem olarak görülmediği düşünüldüğünde Müslümanlar söz konusu olduğunda ortaya ko-

11. Molthagen, Dietmar, *Die Finanzierung Muslimischer Organisationen in Deutschland*, (Friedrich Ebert Stiftung-Berlin Forum, Berlin: 2018), s. 7-12.

12. "Uluslararası İlahiyat Programı", Diyanet İşleri Başkanlığı, www.ditib-wassenberg.de/wp-content/uploads/2015/03/2015-luslararası-ilahiyat-programı-duyuru.pdf, (Erişim tarihi: 19 Şubat 2019).

13. "Finanzierung der Moscheen bzw. 'Moscheenvereinen'", Alman Meclisi-Bilirkişi Raporu, 7 Mayıs 2018, s. 15.

14. 1962'de Almanya'da 557 rahip göreve başlıyorken 2017 yılı itibarıyla bu sayı 75'e düşmüştür. Bkz. Nicola Meier, "Gottes Gastarbeiter", Zeit Online, www.zeit.de/2017/53/auslaendische-pfarrer-katholizismus-priester-deutschland/komplettansicht, (Erişim tarihi: 19 Şubat 2019).

nan tavrın tutarsızlığı ve çifte standart açıkça ortaya çıkmaktadır.¹⁵

CAMİ VERGİSİ TEKLİFİNE TEPKİLER NE OLDU?

Alman İslam Konferansı çerçevesinde gündeme alınan camilerin finansmanı meselesinin çözümü için cami vergisi önerilen ilk somut çözüm oldu. Camilerin kiliselerle eşit tutulmasına prensipte karşı olan aşırı sağcı AfD hariç farklı partilerden Alman siyasetçiler genel olarak bu teklife sıcak bakarken Müslüman cemaatlerin –özellikle köklü İslami kuruluşların– bu öneriye kuşkuyla yaklaştığı görülmektedir. Alman siyaseti ve kamuoyunun Müslüman göçmenleri köken ülkelerin etkisinden çıkarılması noktasında hemfikir oldukları ve cami vergisini de bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Alman İslam Konferansı'nın mimarı İçişleri Bakanlık Müsteşarı Markus Kerber ise cami vergisinin yurt dışından finansmanı engellemede uygulanabilecek bir yöntem olduğunu ancak başka yollar da denenebileceğini belirterek vergi tartışmalarının amaç değil araç olduğunu ortaya koymuştur.¹⁶

Alman CDU Parti Grup Başkanvekili Thorsten Frei ve SPD İçişleri Sorumlusu Burkhard Lischka'nın da esas meselenin "Almanya'da Müslüman cemaatlerin yabancı ülkelere etkilenmesini önlemek" olduğunu ve cami vergisinin de Müslüman cemaatlerin "özgürleşerek" daha çok ülke içine yönelmelerinde önemli bir adım olduğu yönündeki açıklamaları Büyük Koalisyon

üyeleri partiler CDU ve SPD'nin bu öneriye sıcak baktığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷

Daha önce de belirtildiği gibi cami vergisinin uygulanabilmesi için Müslüman cemaatlerin kamusal tüzel kişilik olarak dini cemaat statüsü kazanması şarttır. Alman İslam Konferansı'ndan hemen önce köklü Müslüman kuruluşlara alternatif olarak acele bir şekilde kurulan "Seküler İslam Girişimi"nin kurucusu olan ve İslamofobik söylemleriyle tanınan avukat Seyran Ateş'in cami vergisine başta destek verirken sonradan Müslüman cemaatlerin hukuki bir statüye kavuşarak kiliselerle eşit haklara sahip olmaları endişesiyle camilerin finansmanı için "zekat"ı bir model olarak önermesi dikkat çekicidir.

Cami vergisinin uygulanabilmesi için Müslüman cemaatlerin kamusal tüzel kişilik olarak dini cemaat statüsü kazanması şarttır.

Müslüman cemaatlerin siyasi ve seküler-liberal çevrelerden gelen cami vergisi talebini gerçekçi bulmadıkları ve bu teklife mesafeli yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin "Almanya İslam Konseyi" Genel Başkanı Burhan Kesici Almanya'da siyasetin sürekli Müslümanlara nasıl organize olmaları gerektiğini dikte ettirdiğinden yakınlıkla cami vergisi tartışmalarına sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra "Almanya'daki Müslümanların Merkez Konseyi" Başkanı Ayman Mazyek ise camilerin yetersiz finansmanından yakınlıkla cami vergisiyle kaynak sağlanmasına sıcak baktığını söylemekle beraber devletin bu yolla Müslümanların dini eğitimi ve pratiğine müdahale etmesi yönünde kuşkularını dile getirmiştir. Son dönemde kurulan Müslüman sivil toplum kuru-

15. "Ausländische Priester in Deutschland", Forum Weltkirche, www.forum-weltkirche.de/de/artikel/11274.auslaendische-priester-in-deutschland.html, (Erişim tarihi: 3 Ocak 2019).

16. Martin Lutz, "Moscheen sollen nicht von Finanzhilfen aus dem Ausland abhängig sein", Welt, 26 Aralık 2018, www.welt.de/politik/deutschland/article186066344/Staatssekretaer-Kerber-Moscheen-sollen-nicht-von-Finanzhilfen-aus-dem-Ausland-abhaengig-sein.html, (Erişim tarihi: 19 Şubat 2019).

17. "GroKo-Politiker fordern, Moschee-Steuer", Bild, 12 Aralık 2018.

luşlarından Liberal Birlik üyesi Lamy Kaddor da vergi konusunda devletin bir yandan dini cemaatlerin içişlerine karışamayacağını söylerken diğer yandan vergi uygulamasıyla Müslümanları kontrol etmek istemesinin “tutarsız” olduğunu söyleyerek vergiyi dağıtacak merkezi bir yapı bulunmadığı için bu fikrin gerçekçi olmadığını savunmaktadır.¹⁸

Alman tarafının meseleyi Müslüman vatandaşların ve göçmenlerin ihtiyaçlarına bir çözüm aramaktan çok güvenlik çerçevesinde ve Müslüman cemaatleri kontrol ve kendi ajandasına göre dizayn amaçlı gündeme alması Müslüman toplumun bu konudaki kuşklarını artırmaktadır. Bu açıdan Alman devleti ve Müslüman cemaatler arasında bir “güven” sorunu bulunduğu açıktır. Nitekim daha evvel uygulamaya konulan İslam dersleri ve Alman üniversitelerinde kurulan teoloji fakültelerinin bir çoğunun Müslüman cemaatin gerçekliğinden uzak, devletin empoze ettiği “liberal-seküler bir Alman İslamı” teolojisi geliştirme çabası olarak ortaya çıkması da bunu destekler niteliktedir. Geçmişte Münster Üniversitesi’nde okutulan İslam teoloji dersleri Müslümanların temel inançlarından ve geleneğinden uzak olması nedeniyle Müslüman toplumun çoğunluğu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İslam teolojisi kürsü başkanı Sven Khalisch, Hz. Peygamber’in aslında yaşamamış tarihi bir kişilik olduğu ve Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen cennet-cehennem inançlarının sadece sembolik bir anlam taşıdığı yönündeki iddiaları üzerine Müslüman cemaatler bu bölümle iş birliğine girmeyeceklerini açıklayarak tepki göstermişlerdir.¹⁹ Almanya’nın ilk İslam teolojisi kürsüsü başkanı Khalish yaşanan tartışmaların ardından 2010’da artık Müslüman olma-

dığını kamuoyuna duyurmuştur.²⁰ Son olarak Baden-Württemberg’de İslam derslerini yürütecek bir devlet vakfı kurulmuş, devletin aşırı müdahalesinden endişe eden DİTİB ve İslam Toplumunu Milli Görüş kuruluşları bu vakıfla iş birliğine gitmeyeceklerini açıklamışlardır. Benzer şekilde bazı eyaletlerde devletle Müslüman cemaatler arasında önceden imzalanan proje bazlı anlaşmaların tek yönlü olarak feshedilmesi de devlete karşı olan güvensizliği pekiştirmektedir. Örneğin yakın zamanda Hannover’de DİTİB imamlarının hapisanedeki Müslümanlara verdiği manevi rehberlik hizmet anlaşması tek yönlü olarak feshedilmiş ve DİTİB imamlarının hapisanelere girişi yasaklanmıştır.

CAMI VERGİSİNİN UYGULANMASI NE KADAR GERÇEKÇİ?

Almanya’da camilerin dış finansmanlarının önünün kesilmesi çabalarının bir sonucu olarak ortaya atılan cami vergisi fikri ne hukuken ne de siyaseten gerçekleştirilebilir görünmektedir. Zira öncelikle Alman devletinin “tarafsızlık” ilkesi gereği Müslümanlara nasıl inanacakları, inançlarını nasıl yaşayacakları ve nasıl organize olacakları noktasında müdahalede bulunması Anayasa’ya aykırıdır. Bu noktada Müslümanlar söz konusu olunca bazı özel ve ayrımcı uygulamalara gidilmesi zaten sürekli olarak “negatif ayrımcılığa” uğrayan Müslüman göçmenlerin bu ülkeye aidiyet duygularını zedeleyecektir. Kilise ve Yahudi cemaatinin ne organizasyon ne de kendi din adamlarına verdiği eğitim seminerleri, ne de din dersi içeriklerini devlet müdahalesi olmadan belirleyebilmeleri ise Müslümanlara karşı uygula-

18. “Muslime sehen Moschee-Steuer skeptisch”, *Stuttgarter Zeitung*, 27 Aralık 2018.

19. “Muhammad Kalisch: Ein Mann der Aufklärung”, *hdp.de*, hdp.de/node/5700, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2019).

20. “Muhammad Kalisch ist kein Muslim mehr”, *FR*, www.fr.de/wissen/muhammad-kalisch-kein-muslim-mehr-11692503.html, (Erişim tarihi: 5 Ocak 2019).

nan negatif ayrımcılığın hissini ötesinde bir vakıa olduğunu göstermektedir.

Yurt dışı finansmanı tartışmalarında öne çıkan argümanlardan biri de bu yolla camilerde radikalleşmenin önüne geçilmesi iddiasıdır. Diğer yandan yurt dışı finansmanı konusunun DİTİB ve Türkiye özelinde tartışıldığı göz önüne alındığında köken ülkeden gelebilecek desteğin kesilmesiyle radikalleşmenin önüne geçileceği argümanı bu bağlamda inandırıcı değildir. Zira Almanya'da çoğunluğu oluşturan Türk Müslümanların arasında radikal ve selefi akımların neredeyse hiç etki alanı bulamaması, iddianın aksine bu camilerin radikalleşme karşısında bir "emniyet sibobu" işlevi gördüğünü göstermektedir. Nitekim Saksonya-Anhalt Eyaleti İç İstihbarat Dairesi Başkanı Jochen Hollmann camilerin genç göçmenlerin kimlik oluşumunda olumlu bir rol oynadığına dikkat çekerek bu yapıların "güç tahakkümünün sembolü veya terörist ve aşırı akımların stratejilerinin bir parçası olmadıklarına" dikkat çekmektedir.²¹ Almanya'daki vahhabi ve selefi radikal akımların daha ziyade Alman mühtedi gençler arasında rağbet bulması ve bu akımların sembol isimlerinin Almanca vaaz vermeleri meselenin dil bilmek veya köken ülke kültürüne ve diline bağlılıkla bir ilgisinin bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

1984'ten beri Almanya'da hizmet veren ve son döneme kadar bir "sorun" olarak görülme-yen DİTİB'in sorunsallaştırılması da meselenin siyasi olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra Hristiyanlık; Katoliklik, Protestanlık, Özgür Kiliseler gibi farklı organizasyonlar altında dini cemaat statüsü kazanabilirken Müslümanların tek blok halinde organize olmalarını beklemek gerçekçi ve adil görünmemektedir.

SONUÇ

Almanya'daki Müslümanlarla ilgili tüm tartışmaların bir yandan buradaki Müslüman cemaatlerin eski organizasyon yapılarının burada yaşayan Müslümanların giderek artan ve değişen ihtiyaçlarına cevap veremediği, diğer yandan devletin kültürel entegrasyon ve güvenlik siyaseti çerçevesinde yürüttüğü görülmektedir.

Almanya'nın ülkede İslam'ın kurumsallaşması ve kontrolü yolunda son dönemde ciddi adımlar attığı görülmektedir. Alman devleti ile Müslümanlar arasında geçmişte yaşanan tecrübelerle dayalı olarak ciddi bir güven sorunu bulunmaktadır. Burada yaşayan Müslümanlar hem siyasi söylem yoluyla hem de medya eliyle sürekli ötekileştirilmekte ve ülkedeki İslamofobik hava her geçen gün daha da normalleşmektedir.

Cami vergisi tartışmaları bu güvensiz havayı ve tarafların farklı motivasyonlarla hareket ettiğini açıkça ortaya koymuştur. İmam açığı ve finansman sorunlarına çözüm arayan Müslümanlar, Alman makamlarınca güvenlikle ilgili ve siyasi kaygılarla yapay tartışmaların içine çekilmektedir. Cami vergisi ve benzeri meseleler tartışılırken devlet sadece güvenlik endişesi ve yanlış ön kabullere dayalı "entegrasyon" perspektifinden bakarak Müslümanların dini içerik, yaşama pratiği ve organizasyon biçimlerine müdahalede bulunma çabası içindedir. Camilerin finansmanı teknik bir konuyken siyasetlerin söylemleriyle meselenin siyasi ve ideolojik bir bağlamda tartışılması finans ve personel kaynağı noktasında çözüm arayan Müslümanların da meseleye temkinle yaklaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Alman Anayasası'nın bu bağlamda devlete getirdiği sınırlamaların Müslümanlar söz konusu olduğunda kolayca gözardı edilebilmesi ve Müslümanların sürekli negatif ayrımcılığa uğramaları bu grupların ülkeye aidiyet ve bağlılık hislerini de zedelemektedir. Esas radikalleş-

21. "Hollmann: Es gibt nicht den einen Islam", *Volksstimme*, 8 Haziran 2016.

me tehlikesinin bu yabancılaşmayla başlayacağını hatırlatmak gerekmektedir. Kendi etnik-dini gelenek ve kimliğine tutunan ve burada tutarlı bir anlam dünyası bulan genç Avrupalı Müslümanların radikalleşmeye daha dirençli olacağı da unutulmamalıdır.

Almanya'da yaşayan Müslümanların cami vergisi veya hukuki statü gibi düzenlemelerden çok daha öncelikli bir şekilde toplumsal ve siyasi açıdan kabul gördükleri ve eşit vatandaşlar olarak yaşayabildikleri bir atmosfere ihtiyaçları vardır. Müslümanları cami vergisi gibi yapay tartışmalarla kontrol etme ve onlara şekil verme çabasının yerini onları anlama ve topluma aidiyetlerini güçlendirme siyaseti almalıdır.

Alman İslamı projesine razı gelmeyen köklü dini cemaat ve kurumların tasfiye edilmeye çalışılması dikkat çekicidir. Bu çerçevede bazen bu kuruluşlar ve Alman devleti arasında imzalanan anlaşmaların tek yönlü olarak iptaliyle bazen de Stuttgart'ta görüldüğü üzere Alman devletinin domine ettiği projelere bu kurumların gönüllü olarak dahil olmamalarıyla gerçekleşmektedir. Siyasi çevrelerin cami vergisine yönelik argümanlarına bakıldığında bu uygulamanın da Müslüman cemaatlerin kontrolü, köken ülkeyle bağların koparılması ve köklü İslam kurumlarının devre dışı bırakılmasında bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak Müslüman toplumun dini pratiğini düzenleyen İslam dersi gibi projelerin ya da cami vergisi gibi uygulamaların Almanya'daki Müslüman toplumun çoğunluğunu temsil eden bu kurumların iş birliği olmaksızın uzun vadede sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi şüphelidir.

Burada Müslüman cemaatlerin oluşturdukları birlikler ve çatı yapılanmaların bölünmesi yoluyla bu hedefe ulaşılabileceği ihtimaliyse gözardı edilmemelidir.

Camiler ve bunların yurt dışından finansmanı etrafında yürütülen tartışmalar dikkatle incelendiğinde mevcut camiler hakkında olumsuz bir imaj yaratıldığı görülecektir. Almanya tarafından atılan adımlar dikkatle takip edildiğinde Müslüman çocukların dini eğitiminin camiden devlet kontrolünde oluşturulacak İslam ya da din derslerine kaydırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bu durumun tüm taraflarca bütün yönleriyle tartışılması elzemdir.

Son olarak şu anda Almanya'daki Müslüman cemaat, kuruluş ve camilerin de ciddi bir anlayış ve organizasyon değişikliğine ihtiyacı olduğu açıktır. Bu noktada sadece Almanya değil tüm Avrupa Müslümanlarının ve Avrupa devletlerinin yönlendirici siyasetine kapılmadan kendi aralarında iş birliğine giderek sorunlarıyla geç olmadan yüzleşmeleri gerekmektedir. Avrupa Müslümanlarının kendilerine yol gösterecek öncülere ve yeni bir fıkhetme biçimine ihtiyaçları olduğu göz önünde bulundurularak dini yapıların "imam" ve "cami" tartışmalarının çok ötesinde bu temel konulara eğilmeleri sağlanmalıdır. Almanya'nın kültür iklimi içinde zamanla İslam'ın Avrupa pratiğinin oluşması tabii bir süreçtir ancak güvenlik ve kültürel entegrasyon kaygılarıyla bu sürecin devlet eliyle dayatılan uygulamalarla siyasi bir projeye dönüştürülmesine dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da yaşayan Müslümanlar da razı gelmeyeceklerdir.

ALMANYA'DA CAMİLERİN FİNANSMANI VE CAMİ VERGİSİ TARTIŞMALARI

ZELİHA ELİAÇIK

SETA | ANALİZ

Almanya'nın İslam'ın kurumsallaşması ve kontrolü noktasında son dönemde ciddi adımlar attığı görülmektedir.

2018'in Aralık ayında İslam'ı yeniden tanımlamak hedefiyle toplanan Alman İslam Konferansı'nın gündem maddelerinden birisi de Almanya'da bulunan camilerin finansmanı meselesiydi. Köken ülkelerden sağlanan finansman ve personel desteğinin bu ülkelerin doğrudan Almanya'daki Müslüman cemaatler üzerinde siyasi bir etki oluşturma çabası şeklinde yorumlanması sonucu bu yardımlar giderek bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Müslüman dini cemaatlerin personel (imam) ve kaynak ihtiyaçlarını karşılar-ken kaynak ülkelerden geldiği iddia edilen yardımların kesilmesine ve Müslüman camilerin Almanya içinde kendi kendini finanse etmesine yönelik çözüm arayışına girilmiştir. Bu çerçevede muhtemel bir çözüm olarak "cami vergisi" teklifi öne sürülmüştür.

Bu çalışma Almanya'da son dönemde tartışılan camilerin finansmanı sorunu ile cami ve cemaatlerin köken ülke ile bağlarının koparılmasına yönelik tartışmaları ele almaktadır. Bir taraftan Almanya'da bulunan camilerin halihazırda nasıl finanse edildikleri, cami vergisi tartışmalarının çıkış nedeni ve buna gösterilen tepkilerin ne olduğu sorularına cevap aranırken diğer taraftan da cami vergisinin uygulanabilirliği ve Müslüman cemaatlerin kurumsallaşmasının geleceği tartışılmaktadır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE • BERLİN